

Bleiburške žrtve na stranicama *Hrvatske revije*

TATJANA ŠARIĆ

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska

U ovom je članku prikazan način na koji su u časopisu *Hrvatska revija* tretirane bleiburške žrtve. Obuhvaćeno je 40 godišta *Hrvatske revije* (1951. – 1990.), a detaljnije je prikazana problematika pitanja odgovornosti za Bleiburg te broja žrtava, prema pisanju hrvatske emigracije. Zapaža se velika raznolikost u stajalištima i podijeljenost autora u odnosu prema navedenim pitanjima.

Ključne riječi: Bleiburg, ratne žrtve, Drugi svjetski rat i poraće, ljudski gubici, Hrvatska 1945.

Uvod

Bleiburške žrtve su se u hrvatskoj historiografiji od devedesetih godina 20. stoljeća do sada relativno dosta obrađivale. Međutim, tijekom godina komunističke vladavine u Hrvatskoj su, kao što je poznato, Bleiburg i žrtve komunizma bile prekrivene velom tajne i nisu se smjele niti spominjati, a kamoli da bi se netko ohrabrio povesti kakvo znanstveno istraživanje o njima. Budući da su prilike bile takve, u hrvatskoj je historiografiji ta tema sve do 1989. ostala netaknutom kada ju je otvorio Darko Bekić u članku "Slučaj Bleiburg: nova istraživanja, nova iskušenja".¹ Mladi naraštaji sve do tada, i do kasnijeg osamostaljena Hrvatske nisu niti čuli za događaje neposredno nakon završetka rata i za posljedice koje je takav epilog imao na hrvatski narod. Jedino gdje su Hrvati o Bleiburgu i pokolju pripadnika vojske NDH, ali i hrvatskih civila te pripadnika i drugih vojski i naroda (slovenskih domobranaca, četnika, kozaka itd.), otvoreno pisali, su emigrantski krugovi. Osim hrvatskih, i drugi su autori s područja bivše Jugoslavije kao i pojedini strani autori obrađivali događaje s kraja rata na ovim prostorima.² Pisano je sa stajališta i pobjedničke i poražene strane, no budući da to nije tema ovog rada, na tome se neću zadržavati.

¹ Darko BEKIĆ, "Slučaj Bleiburg: nova istraživanja, nova iskušenja", *Časopis za suvremenu povijest*, 21/1989., br. 1-3, 197.-214.

² Ovdje navodim samo neke od njih: Borivoje M. KARAPANDŽIĆ, *Jugoslavensko krvavo proleće 1945. Titovi Katini i Gulazi*, Cleveland, Ohio 1976., ISTI, *Kočevje, Titov najkrvaviji zločin*, Cleveland,

U hrvatskoj se emigraciji našlo mnogo intelektualca izbjeglih iz Hrvatske pred komunizmom 1945. i nadolazećih godina, koji su nastojali naći odgovore na brojna neodgovorena pitanja. Mnogo ih se okupilo oko *Hrvatske revije*,³ koju su u emigraciji pokrenuli Antun Bonifačić⁴ i Vinko Nikolić⁵. Iseljenici su u *Hrvatskoj reviji* sudjelovali svojim priložima s temama iz hrvatske povijesti, politike, gospodarstva, aktualnih događaja, te svojom poezijom i prozom.

Još jedna osoba koja se nikako ne može zaobići pri pisanju o Bleiburgu i žrtvama je Krunoslav Draganović⁶ čije je životno djelo bilo istraživanje komu-

---

1959., Milan BASTA, *Rat je završen sedam dana kasnije*, Beograd 1986., Jovo POPOVIĆ, *Druže Tito rat je završen 15. maja 16.00 na Dravi - Kosta Nađ*, Beograd 1985., Kosta NAD, *Pobeda*, Zagreb 1980., Petar S. BRAJOVIĆ, *Konačno oslobođenje (Sjećanja i obrade)*, Zagreb 1983., Dragoslav Dragan DESPOTOVIĆ, *Kočevski rog. Ratni zločin ili pravedna odmazda*, Beograd 1992., *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944.-1945.*, Beograd 1957., zbornik NOR i socijalistička revolucija u Jugoslaviji u završnoj etapi drugoga svjetskog rata, Beograd 1978., Jera VODUŠEK-STARIĆ, *Prevzem oblasti*, Ljubljana 1992., Franci STERLE, *Veliko finale na Koroškem*, Ljubljana 1976., W. WADL: *Kärntens Weg zu Demokratie im Jahre 1945*, Klagenfurt 1985, Karl HNLIČKE, *Die Ende auf dem Balkan 1944./45. Die militärische Räumung Jugoslawiens durch die Deutsche Wehrmacht*, Göttingen, Zürich Frankfurt 1970., Rudolf KISZLING, *Die Kroaten*, Graz-Köln 1956., Ingomar PUST, *Titostern über Kärnten:1942-1945: totgeschwiegene Tragödien*, Klagenfurt: Kärntner Abwehrkämpfbund, 1984., Antonio PITAMITZ, *Lo Sterminio die Croati*, Storia Illustrata, Milano 1984., Antonio PITAMITZ, *Bleiburg. La consegna alle forze di Tito*, Storia Illustrata Milano, 1984., Nikolai TOLSTOY, *The Minister and the Massacres*, London 1986. i drugi.

³ *Hrvatska revija* je časopis Matice Hrvatske utemeljen 1928. godine u Zagrebu. Izlaženje časopisa je obustavljeno 1945. dolaskom nove komunističke vlasti, a obnavljaju ga 1951. godine kao književni, kulturni i politički tromjesečnik Antun Bonifačić i Vinko Nikolić u emigraciji, u Buenos Airesu. Godine 1955. urednički dvojac se razilazi, a uredništvo *Hrvatske revije* preuzima Vinko Nikolić. On se 1966. vraća u Europu želeći se približiti domovini, a s njim se u Europu seli i *Hrvatska revija* koja najprije izlazi u Parizu, zatim Münchenu te konačno od 1968. u Barceloni. Nikolić ostaje njezin urednik do 1991. kada je vraća u Zagreb u okrilje Matice hrvatske.

⁴ Antun Bonifačić (Punat na Krku, 1901. - Chicago, 1986.), književnik i političar; školovao se u Pazinu i Sušaku. Na Sveučilištu u Zagrebu studirao slavistiku, romanistiku, hrvatski i francuski jezik i književnost. Studirao i na Sorbonni, te prevodio francuske pisce. Bio urednik *Suvremenika* u Zagrebu i surađivao u raznim hrvatskim književnim časopisima; bio predsjednik Društva hrvatskih književnika. Od 1941.-1945. bio je nadstojnik Odjela za novinstvo i kulturne veze Ministarstva vanjskih poslova NDH. Od 1945. u emigraciji, najprije u Brazilu, zatim u SAD-u. S Vinkom Nikolićem 1951. pokreće *Hrvatsku reviju* u kojoj surađuje do 1956. Od 1973. do 1981. predsjednik je Hrvatskog oslobodilačkog pokreta.

⁵ Vinko Nikolić (Šibenik, 1912. - Šibenik, 1997.), pjesnik, publicist, pisac memoarskih knjiga iz iseljeničkog života, urednik i izdavač; školovao se u Šibeniku i Splitu, a na Sveučilištu u Zagrebu diplomirao hrvatski jezik i književnost. Radio kao profesor na Trgovačkoj akademiji od 1939., a od 1943. u Prvoj muškoj realnoj gimnaziji u Zagrebu, do svibnja 1945. kada se s hrvatskom vojskom i narodom povlači u Austriju, a zatim dopijeva u Italiju gdje se nalazi u raznim savezničkim logorima. Zatim je u Rimu pa u Argentini od 1947. gdje s dr. Franom Nevistićem uređuje polumjesečnik *Hrvatska*. Od 1951. s dr. Antunom Bonifačićem izdavao je i uređivao *Hrvatsku reviju*, a od 1955. to čini sam u Buenos Airesu. Godine 1957. pokreće knjižnicu *Hrvatske revije* u kojoj je objavljeno 66 svezaka. Godine 1965. izdaje knjigu "Pred vratima domovine – Susret s hrvatskom emigracijom 1965. – Dojmovi i razgovori, a drugu 1967. godine. Godine 1966. seli se u Europu, biva izbačen iz Francuske, nastanjuje se u Španjolskoj u Barceloni gdje izdaje knjige "Bleiburška tragedija hrvatskog naroda", "Stepinac mi je ime", "Tragedija se dogodila u svibnju" te "Bleiburg : uzroci i posljedice". Godine 1991. vratio se u Hrvatsku gdje je i umro.

nističkih zločina tijekom 2. svjetskog rata i poraća, a napose žrtava Bleiburga i "križnih putova", tj. stradanja vojnika i civila – muškaraca, žena i djece na marševima kroz Hrvatsku i Srbiju, njihovih patnji i pokolja u bezbrojnim logorima diljem države. Ono što je od njegova rada ostalo je njegova ostavština koja se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, a koja sadrži brojna vrijedna svjedočanstva svjedoka o situaciji u NDH prije sloma, povlačenju iz NDH prema Sloveniji i Austriji, iskaze preživjelih s Bleiburga, marševa smrti, raznih jama, logora i zatvora iz kasnijih godina, kao i iz 1945. Ostavština sadrži i podatke o masovnim grobnicama, kao i počiniteljima masakara, te dio korespondencije Krunoslava Draganovića tematski vezane uz partizanske zločine.

Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj interes je istraživača u domovini za žrtve Bleiburga i partizanske i komunističke žrtve naglo buknuo i mnogo ih se primilo tog posla. S te teme skinut je tabu i prvi put se moglo slobodno istraživati. Zato se u posljednjih 13 godina o Bleiburgu dosta i pisalo i raspravljalo.

U iseljeničkim se krugovima te u *Hrvatskoj reviji* o problematici Bleiburga i žrtava dosta pisalo i s različitih aspekata i od različitih autora. Budući da je *Hrvatska revija* bila ugledni i vodeći hrvatski emigrantski časopis koji je okupljao hrvatsku inteligenciju u egzilu i omogućavao raznim pripadnicima emigracije, različitim po razmišljanjima i stajalištima, da izraze svoja često suprotna mišljenja o kulturnim i političkim pitanjima hrvatske povijesti i suvremenosti, ona je dobar izvor iz kojeg se može dati pregled ovog još uvijek osjetljivog pitanja.

Izvor za istraživanje su 40 godišta *Hrvatske revije*, od 1951. do 1990., dakle "Nikolićeva revija" u egzilu, od njezina obnavljanja pa do 1990. i demokratskih promjena u Hrvatskoj kada se i stajalište emigracije prema događajima u domovini, uvjetovano političkim promjenama i novostečenom samostalnošću Hrvatske kao posebne države, bitno mijenja. Tada se i sama *Hrvatska revija* vraća u Zagreb, a u Hrvatskoj se pitanje Bleiburga polako iznosi na vidjelo i mnogi se znanstvenici prihvaćaju obrade tog problema. U ovom radu se istražuju mišljenja i stanovišta o Bleiburgu i žrtvama te broju žrtava s pozicija hrvatskog iseljeničtva koje su dobrim dijelom činili ljudi koji su i sami iskusili Bleiburg i mogli su vjerodostojnije svjedočiti o tome.

Hrvatska revija je pisala o Bleiburgu u različitim formama – tu su analize hrvatske politike u ratnom, često i predratnom razdoblju s Bleiburgom kao tragičnim vrhuncem, memoarski tekstovi, dokumenti vezani uz te događaje, analize istraživača iz kasnijeg razdoblja, komemorativni članci u povodu obljetnica tragedije, prikazi knjiga o Bleiburgu i poezija. Najveći dio autora pisao je analize i to sa stajališta svjedoka endehazijskog razdoblja hrvatske povijesti, dakle, "iz prve ruke". Samim time njihovi su tekstovi autentični te vrlo zanimljivi, ali i subjektivni. S druge, sadržajne strane, kao što ću pokazati na primjerima, većina se autora najviše bavila događajem, zatim traženjem uzroka i

⁶ Krunoslav Draganović (Brčko, 1903. – Sarajevo, 1983.), svećenik, povjesničar, karitativni i socijalni radnik; nakon 2. sv. rata radio na zbrinjavanju hrvatskih izbjeglica radom Bratovštine sv. Jeronima za pomoć hrvatskim izbjeglicama, no njegovo se ime spominje i vezano je uz pomoć pri bijegu ratnih zločinaca u prekomorske zemlje; aktivno djelovao u hrvatskoj emigraciji.

razloga sloma NDH i Bleiburgom kao posljedicom, zatim traženjem krivaca za Bleiburg kroz dugačke analize hrvatske povijesti i politike, te političara i vojnog vodstva. Nešto manje su se bavili brojem žrtava, pogotovo brojem iz argumentiranih podataka. *Hrvatska revija* se tog problema doticala više usput, a manji je broj autora nastojao ozbiljno ući u problem i dati neke realne i objektivne rezultate.

Ovdje ćemo nastojati prikazati na koji je način *Hrvatska revija* tretirala problem žrtava Bleiburga i na kojim pitanjima se zadržavala.

Pitanje krivnje i odgovornosti

Kao što je već spomenuto, *Hrvatska revija* se u tekstovima s tematikom Bleiburga opširno bavila pitanjem odgovornosti, tj. krivnje. Nastojao se odrediti bit problema i dati odgovor na pitanje tko je kriv za takvu strašnu tragediju. Mnogo se autora toga dotaknulo.

Jure Petričević⁷ je jedan od onih koji je tom pitanju posvetio mnogo pažnje. U trima prikazanim njegovim člancima vidjet ćemo kako autor krivcima smatra ponajprije Pavelića i njegovu politiku, no neposredno i Mačeka i, moglo bi se reći, manjkavosti njegove politike. U članku "Hrvati i Jugoslavija. Osvrt na politiku Vladka Mačeka"⁸ Petričević analizira Mačekovu politiku te citira jedan njegov intervju u kojem Maček obrazlaže neke od svojih postavki i ideja. Autor je dosta kritičan prema Mačekovoj politici te mu zamjera nezalaganje za hrvatsku državu i samoodređenje naroda, kao i mišljenje da su NDH uspostavile Njemačka i Italija, a ne hrvatski narod; nameće mu i krivnju oko navodno olakog prelaženja preko izručenja i pogibije 150.000 hrvatskih vojnika koji su predani Titu. Autor ovo posljednje predbacuje i Paveliću, uz obrazloženje da je on i sam odgovoran za to jer je dao naredbu za povlačenje. Petričević oštro osuđuje Pavelića i njegovu unutrašnju i vanjsku politiku (razoružavanje Seljačke i Građanske zaštite, stvaranje Ustaške vojnice i Domobranstva umjesto jedinstvene vojske, izručenje Dalmacije Italiji, teror prema Srbima i Jasenovac, nedonošenje ustava, podređivanje hrvatskih oružanih snaga pod njemačko zapovjedništvo, vezanje uz fašizam i nacionalsocijalizam čime se stjecao dojam da i hrvatski narod to podržava dok je zapravo, prema autoru, većina naroda i hrvatske vojske samo htjela svoju državu. Autor se posebno zaustavlja na Pavelićevoj naredbi za povlačenje iz južnih i jugoistočnih područja (u skladu s njemačkim povlačenjima) i to već davno prije kraja rata, usprkos željama naroda i časnika vojske te gomilanju ljudi u Zagrebu i masovnom

⁷ Jure Petričević (Starigrad, 1912 - Brugg, Švicarska, 1997.), politički i kulturni djelatnik i izdavač; na Sveučilištu u Zagrebu studirao agronomiju, od 1940.- 1942. na specijalizaciji u Švicarskoj, 1942. doktorira iz agrarne agronomije. Godine 1942. se vraća u Zagreb gdje prihvaća dužnost stožernika u Banjoj Luci, no daje ostavku poč.1943. Godine 1945. se povlači u Korušku, od 1946. je u Švicarskoj gdje ostaje do smrti. Tamo osniva izdavačku kuću "Verlag Adria" u čijem se programu osobito ističe edicija "Knjižnica sloboda".

⁸ Jure PETRIČEVIĆ, "Hrvati i Jugoslavija. Osvrt na politiku Vladka Mačeka", *Hrvatska revija* (dalje: HR), 3/1956., 213.-239.

povlačenju prema Bleiburgu koje je završilo tragično, dok se on izvukao ne opravdavši svoj postupak.

Vidimo da Petričević dalje ustraje na tezama o Pavelićevoj krivnji koje ga vode do sukoba s dr. Branimirom Jelićem - u članku pod naslovom "Tko je odgovoran za Bleiburg? Jednostrano svaljivanje odgovornosti na strance i hrvatske generale", autor se osvrće na dosadašnja gledišta krivaca za Bleiburg pri čemu se najčešće okrivljuju Englezi, Saveznici, Srbi, Tito pa i neki hrvatski generali za nespособnost (što ističe dr. B. Jelić u *Hrvatskoj državi*). Autor tome suprotstavlja svoju staru tezu o Pavelićevoj krivnji: "Za vođenje politike i rata u NDH bio je isključivo odgovoran dr. Ante Pavelić. On je u svojim rukama držao apsolutnu političku i vojničku vlast. On je bio zakonodavac i izvršilac vlasti na području tadašnje hrvatske države."¹⁰ Dakle, prema autoru, on je odgovoran, a snosi i političku i vojnu odgovornost za Bleiburg jer je i kapitulirao i povukao se s Nijemcima te se time prikazao kao njihov satelit, a nije niti pokušao sačuvati državu. Petričević tu oštro kritizira Jelića koji za Bleiburg optužuje hrvatske generale, a Pavelića niti ne spominje; autor to tumači Jelićevim pretenzijama na obnovu ustaštva i pozicijom poglavnika za sebe. Naglašava kako "...ustaštvo i Pavelić pripadaju prošlosti i to jednoj neugodnoj i tragičnoj prošlosti ... Pavelić i ustaštvo su se već u toku rata kompromitirali... no ipak HOP, dr. Jelić, Luburić i njihovi privjesci nastoje hrvatskom nacionalnom programu dati svoje obilježje... to je put u ponor, u propast, uvod u nove katastrofe, slične onoj kod Bleiburga."¹¹

Kao još jedan prilog svojim stajalištima o Bleiburgu Petričević nekoliko godina kasnije u tekstu "General Stjepan K. Peričić. O likvidaciji hrvatske vojske 1945."¹² prvi put objavljuje pismo generala Stjepana Peričića u kojem general za Bleiburg optužuje isključivo hrvatsko političko vodstvo, te je oštro protiv Jelićeva mišljenja. Dakle, pitanje Bleiburga izazvalo je neslaganje i polarizaciju među hrvatskim iseljeništvom.

Tu polarizaciju emigracije spominje i Petar Bareza¹³ koji smatra da emigracija kao da je zaboravila Bleiburg, a i podijelila se na dva suprotna pola: Washington (okuplja pristaše HSS-a) koji se ponašaju kao da se Bleiburg nije dogodio, i Buenos Aires (pristaše Pavelića i vlade) koji se uglavnom ne oglašavaju, no krive Engleze. Ipak, smatra autor, postoji i dio iseljenišтва koji se nije opredijelio i koji je po broju i izobrazbi najjači. Sjećajući se prilika u državi, Bareza analizira i kraj NDH, te priznaje njezine mnoge nedostatke. Za Bleiburg ponajprije krivi poglavara i vladu te smatra da su oni ponizili narod i vojsku jer su ih uzeli kao svoju svitu, dok su se

⁹ ISTI, "Tko je odgovoran za Bleiburg? Jednostrano svaljivanje odgovornosti na strance i hrvatske generale", HR 3/1965., 278.-281.

¹⁰ ISTI, 278.

¹¹ ISTI, 281.

¹² ISTI, "General Stjepan K. Peričić. O likvidaciji hrvatske vojske 1945.", HR 1/1971., 119.-120.

¹³ Petar Bareza (Sinj, 1905. - Munro, 1960.), svećenik, teolog, profesor, pisac; studirao filozofiju u Zaostrogu i teologiju na Franjevačkoj bogosloviji u Makarskoj od 1925. do 1929. kada je zaređen. Godine 1935. napušta red i odlazi u Zagreb gdje doktorira. Za vrijeme NDH radio u državnoj komisiji za razgraničenje te pisao članke u raznim publikacijama. Od 1945. je u Rimu te s prof. Ivanom Oršanićem izdaje knjigu *Martyrium Croatiae*, a zatim je u Argentini.

vojska i narod željeli boriti i ostati u Hrvatskoj. Oštro osuđuje poglavnika i vladu za njihov bijeg kraj Bleiburga i napuštanje naroda i vojske te smatra da Pavelić nakon takvog svog postupka više ne bi smio politički djelovati. Osim njih, autor osuđuje i Srbe i hrvatske komuniste te vođe slobodnog svijeta što o tome šute. Oni koji su izbjegli smrti svjedočili su o pokoljima, o mjestima masakara te "danas imamo vjernu sliku i broja žrtava i mjesta klanja i načina kako su smaknute".¹⁴

"Pavelić je došao samo "vladati", poigravati se sudbinom naroda i oko toga se vrtio cijeli njegov interes...svojevoljno je, uzurpatorski, bez ičijeg ovlaštenja po samom narodu oslobođenu Domovinu gurnuo pod vrhovništvo fašističkog imperijalizma..."¹⁵, tako Stjepan Buć¹⁶ opisuje Pavelićevu vladavinu i politiku. Pavelić je spriječio stvaranje jake države s organiziranom državom upravom i vojskom koja bi obranila Hrvatsku od komunista pa vojska ne bi bila uništena kraj Bleiburga. Jasno je, dakle, da je i on zauzimao krajnje negativno stajalište prema nekadašnjem poglavniku. Pavelić je odlučivao o najvažnijim događajima njihove sudbine, kaže autor, a da nije bilo Pavelića hrvatska bi politika krenula drugim tijekom te ne bi došlo do Bleiburga "koji je bio ništa drugo nego logičkim završetkom cjelokupne Pavelićeve fatalne djelatnosti od početka pa do kraja".¹⁷ Tako Buć izravno krivi Pavelića za propast NDH, što u tekstu analizira slijedeći njegov životni put te zagovara otpor tiranima koji vladaju samostalno.

O stajalištu prema Bleiburgu i krivnji hrvatske emigracije piše i ujedno je kritizira i Zlatko Markus¹⁸ koji smatra da emigracija još uvijek ima ideologiju koja je Hrvatsku dovela ravno na Bleiburg i koja je "direktno odgovorna što je Hrvatska poslije rata bez ikakve zaštite izručena na milost i nemilost velikosrpskom divljanju".¹⁹ Smatra da su knjige koje su bacale kakvo takvo svjetlo na to razdoblje bile dobro prihvaćene, kao npr. knjiga Ive Rojnice koja je, prema autoru, bila iskaz o nesposobnosti, kriminalu i neodgovornosti vodećih ljudi u NDH. Autor se u svom članku,²⁰ u kojem analizira događaje vezane uz hrvat-

¹⁴ Petar BAREZA, "Bleiburška katastrofa", HR 1/1960., 31-43

¹⁵ Stjepan BUĆ, "Da li smo mogli Hrvatsku sačuvati? Od Rimskih ugovora do Bleiburške tragedije", HR 2-3/1960., 218.

¹⁶ Stjepan Buć (Orašac, 1888. - München, 1975.), političar i publicist; u Zürichu studira političke znanosti gdje i doktorira. U Zagrebu otvara odvjetnički ured, narodni je zastupnik od 1923. i član Glavnog odbora HRSS-a, ali je 1925. izbačen. Pristupa Hrvatskoj stranci prava na čijoj je listi 1927. ponovno izabran za zastupnika. Godine 1936. pokušava obnoviti HSP, ali vlasti to sprječavaju. Iste godine osniva Hrvatsku kulturno-prosvjetnu zadrugu "Ante Starčević", a nakon toga i Hrvatsku antikomunističku ligu. Buć pristupa ustaškom pokretu, a spominje se pri osnivanju Hrvatske nacionalsocijalističke stranke; pristaša je pronjemačke politike u NDH; član je Odbora za ponovno pripojenje Dalmacije Hrvatskoj te kritizira situaciju u NDH i predlaže promjene. U svibnju 1945. povlači se u Austriju, a potom u Italiju pa u Njemačku. Jedna je od središnjih osoba Hrvatskog narodnog odbora. Godine 1960. Buć se s pristašama izdvaja.

¹⁷ S. BUĆ, "Da li smo mogli Hrvatsku sačuvati? Od Rimskih ugovora do Bleiburške tragedije", HR 2-3/1960., 226

¹⁸ Zlatko Markus (Zagreb, 1941. -), završio studij dramaturgije u Zagrebu, od 1961. piše u *Studentskom listu*, *Poletu*, *Slobodnoj Dalmaciji*, *Vjesniku* i dr. Od 1972. piše u emigraciji u više časopisa. Poslije umorstva Brune Bušića, urednik je *Hrvatskog Lista*.

¹⁹ Zlatko MARKUS, "Uzvratić ćemo zubima", HR 3/1975., 329.

²⁰ ISTI, 315.-335.

sko proljeće, pozabavio karakterom tadašnje jugo-vlasti u cijeloj državi koju, zajedno s velikosrbima, krivi za tešku hrvatsku situaciju.

Hrvatska revija nam pruža i pogled s druge strane na Bleiburg postavivši pitanje kako su Englezi postupali s ratnim zarobljenicima. Odgovor (ili jedan od odgovora) pruža nam Ilija Perušina²¹ prema vlastitom iskustvu. U tekstu "Engleski postupak prema Hrvatima pri izručenju i u logorima"²² naglašava da ne treba kriviti samo njih, već ponajprije hrvatsko vodstvo koje je znalo da su Englezi Titovi saveznici i da moraju poštovati dogovore. Autor navodi nekoliko primjera o postupanju prema zarobljenicima – npr. kada su ih Englezi puštali da odu ili izbjegnu u Italiju, ističe kako "svi Englezi nisu bili neprijatelji".²³

Mnoge su težnje za dosizanjem povijesne istine o Bleiburgu i krivcima za taj događaj. Lucijan Kordić²⁴ želi do nje doći bar što se tiče hrvatskog dijela krivnje – on želi da svi živući pripadnici vojničkog i političkog vodstva daju svoj prikaz događaja, tj. "svojemu narodu potpuno razjašnjenje i odgovor"²⁵ jer, prema autorovu mišljenju, uzrok masovne pogibije bio je taj što "pregovarači kod Bleiburga nisu obavijestili hrvatsku vojsku i narod o njegovu položaju te o ishodu pregovora".²⁶ On u članku "Bleiburg ili ispit hrvatske nacionalne svijesti". Povodom polemike dr. Dubićanca i prof. Crljena²⁷ (u Danici) traži da se iznesu na vidjelo uzroci, propusti i krivnja za Bleiburg na hrvatskoj strani. Time Kordić izravno tereti i Danijela Crljena²⁸ budući da je Crljen bio jedan od pregovarača na Bleiburgu.

²¹ Ilija Perušina (Lastva, Boka Kotorska 1905. – Buenos Aires 1991.), pomorac, publicist. Završio je nautičku školu u Kotoru, plovio, služio u Hrvatskim oružanim snagama, a od 1945. je u emigraciji gdje pomaže hrvatskim izbjeglicama.

²² Ilija PERUŠINA, "Engleski postupak prema Hrvatima pri izručenju i u logorima", HR1-2/1961., 137.-143.

²³ ISTI, 143.

²⁴ O. fra Lucijan Kordić (Grljevići, Hercegovina, 1914. – Mostar, BiH, 1993.), svećenik, književnik i pjesnik; 1939. zaređen u Mostaru, 1945. spašava se od pokolja fratara u Širokom Brijegu, a kasnije i u Bleiburgu; studira u Rimu, 1951. dolazi u Švicarsku gdje organizira Misiju za hrvatske doseljenike i gdje živi do povratka u Hrvatsku.

²⁵ Lucijan KORDIĆ, "Bleiburg ili ispit hrvatske nacionalne svijesti". Povodom polemike dr. Dubićanca i prof. Crljena", HR 1/1966., 116.

²⁶ ISTI.

²⁷ ISTI.

²⁸ Danijel Crljen (Šibenik, 1914. – Puerto Madrin, Argentina, 1995.), školovao se u Zagrebu, diplomirao hrvatski i francuski jezik, radio kao profesor na nekoliko gimnazija kada je otpušten. Pripada Ustaškom pokretu od prije 1941. te je član Hrvatskog ustaškog nadzora. Nakon proglašenja NDH kraće je vrijeme tajnik poslanstva u Bukureštu, zatim je imenovan pročelnikom za odgoj i promidžbu u GUS-u te tajnikom u MVP-u. Od svibnja 1945. vodi odgoj i promidžbu među svim naoružanim postrojbama HOS-a; ima čin ustaškog pukovnika. 14. i 15. 5. na Bleiburgu je jedan od hrvatskih izaslanika na pregovorima sa saveznicima i partizanima; izbjegao je uhićenje, no 1946. uhićen je u Italiji, ali i izbavljen te se sklonio u Argentinu. Za vrijeme NDH objavio je knjige *Načela hrvatskog ustaškog pokreta* (1942.) i *Naš poglavnik* (1943.). U izbjeglištvu je objavio dnevnik *Bleiburg*.

Crljen se te krivnje s kojom je bio suočen, opravdane ili ne, nastoji osloboditi u svojim esejima "Čimbenici bleiburškog sloma"²⁹ u kojima nastoji analizirati političke čimbenike koji su utjecali na tragičan rasplet događaja i odnose saveznika prema Titu i s druge strane prema NDH. On nam opisuje stanje u Zagrebu početkom svibnja 1945. i analizira odluku o povlačenju i slom. Protivi se nekim mišljenjima o tome kako se nije smjelo kapitulirati već se trebalo boriti – Crljen smatra da je i tako sve već bilo odlučeno na Jalti i drugim dogovorima saveznika, samo je neoprostivo što su se "pobjednici" tako ponijeli. Optužuje i Šubašića jer je njegovim zalaganjem za Tita u Londonu priznat Tito kao saveznik te da su zbog njega Englezi mislili da na Bleiburgu predaju hrvatsku vojsku civiliziranoj vojsci. Također oštro osuđuje i partizane te ih naziva "običnim ubojicama" i "zvijerima", kao i partizanske "narodne sudove" gdje su na smrtnu kaznu osuđeni mnogi koji to nisu zaslužili. Međutim, Crljen niti jednom riječju ne spominje, niti baca imalo krivnje na političko i vojno vodstvo NDH, niti sebe smatra imalo krivim.

Do prijedora s Crljenovom analizom događaja dolazi kada na članke oštro reagira Ivo Rojnica³⁰ tekstem "Krivotvorenje istine"³¹ u kojem traži da Crljen objasni hrvatskoj javnosti svoju ulogu na Bleiburgu, tj. ulogu pregovarača i da kaže što su oni mogli učiniti da spriječe ili umanje tragediju. Kao primjer analizira događaje vezane uz skupinu generala Rolfa i Dragojlova kraj Lavamunda kada je general Rolf svojim odlučnim stajalištem da nitko od njegove skupine ne ide u Jugoslaviju (1.200 – 2.000 ljudi), te konačno i svojim samoubojstvom spriječio izručenje partizanima (velik dio skupine Englezi su pustili da pobjegne tijekom noći uoči izručenja) te postavlja pitanje što bi bilo da su kraj Bleiburga pregovarali generali Rolf i Dragojlov.

Na Bleiburgu se nalazilo između 300 i 500.000 osoba, od toga 200.000 vojske, navodi Rojnica, a oni su bili prevareni misleći da se predaju Englezima, no mogli su se spasiti bijegom jer Englezi nisu ni na koga pucali. Rojnica izravno okrivljuje Crljena i Herenčića te postavlja pitanje o tome tko je baš njih postavio za pregovarače i jesu li se oni konzultirali s domobranskim generalima prije pregovora te jesu li ih obavijestili o negativnom stajalištu Engleza? Da potkrijepi svoja stajališta autor navodi i tekstove drugih autora (general Stjepana K. Peričića, Srečka Karamana, Lucijana Kordića, te Stjepana Dubičanca i Kazimira Kovačića) koji odreda u svojim analizama uzroka Bleiburške tragedije krive političko i vojno vodstvo NDH te pregovarače. Tu prednjači Dubičanac koji krivi Crljena kao šefa hrvatske radio propagande u Hrvatskoj, posebno za vrijeme povlačenja i poslije pregovora kada je "Danijel kliznuo u šumu odmah po

²⁹ Danijel CRLJEN, "Čimbenici bleiburškog sloma", HR 1, 2/1970., 27.-51., 233.-258.

³⁰ Ivo Rojnica (Cista, Imotski, 1915. -), 1939. pristupa Ustaškom pokretu, a od 1941. je ustaški povjerenik te stožernik. U svibnju 1945. se povlači u Austriju, zatim u Italiju, a od 1947. je u Argentini gdje postaje poduzetnik. Suosnivač je Hrvatske republikanske stranke i Hrvatsko-latinoameričkog kulturnog instituta. Sudjelovao je u stvaranju Hrvatskog narodnog vijeća 1974. Objavio memoare "Susreti i doživljaji."

³¹ Ivo ROJNICA, "Krivotvorenje istine", HR 4/1984., 735.-759.

povratku iz Bleiburga, a da nije izvršio dužnost 'trećeg člana izaslanstva'" (nije izvijestio hrvatski narod i vojsku o mogućim posljedicama predaje).

Broj žrtava

Broj je žrtava posebno osjetljivo pitanje kada se govori o Bleiburgu. Nikad do kraja definiran, podložan osobnim, ponekad i nevještim procjenama i iskrivljenim sjećanjima preživjelih stradalnika. Podaci u izvorima su također vrlo raznoliki. U *Hrvatskoj reviji* ta je problematika također izražena. Mnogi su se autori vodili slobodnom procjenom, što je rezultiralo velikim razlikama u brojkama.

Već u prvom tekstu u kojem se spominje Bleiburg i stradanja Hrvata nakon završetka rata, dr. Branimir Jelić³² u članku "Memorandum Hrvatskog narodnog odbora u Muenchenu"³³ navodi broj od 1.000.000 Hrvata ubijenih tijekom i nakon rata! Taj je broj već na prvi pogled pretjeran.

Neki se autori igraju brojkom pa daju procjenu onako "od oka" ne navodeći izvor informacija. Dragutin Kamber³⁴ u tekstu "Naša neposredna stvarnost"³⁵ piše o NDH, a usput spominje i žrtve na hrvatskoj strani tijekom cijelog rata: "Spominjalo se je 300.000. Evo – prepolovimo: 150.000. Dodajmo još barem 50.000 pri završetku tragedije – to je 200.000. To je doista minimum."³⁶ Ovakva procjena, dakle, ne može biti temelj za ozbiljno istraživanje.

Pri ovako osjetljivom pitanju kao što je stvaran broj žrtava stradalih kraj Bleiburga, može doći do zbrke i kod istog autora. To možemo najbolje vidjeti na primjeru Jure Petričevića. U već spomenutom tekstu "Hrvati i Jugoslavija. Osvrt na politiku Vladka Mačeka" autor se dotiče i broja žrtava - Mačeku nameće krivnju oko olakog prelaženja preko "izručenja i pogibije 150.000 hrvatskih vojnika predanih Titu".³⁷ U jednom kasnijem članku pod naslovom "Trideset-godišnja bilanca nove Jugoslavije"³⁸ isti autor pri analizi političke situacije i života u Jugoslaviji spominje i hrvatske žrtve od kraja rata

³² Dr. Branimir Jelić (Doc Donji, 1905. – Berlin, 1972.), političar, publicist; studira medicinu u Zagrebu, predsjednik Saveza pravaške omladine tj. Hrvatskog domobrana. Godine 1928. odlazi u Graz gdje surađuje s dr. Antom Pavelićem. Boravi u Sjevernoj i Južnoj Americi gdje organizira Hrvatski Domobran, no interniran je u Engleskoj gdje provodi vrijeme rata. Godine 1950. u Münchenu osniva Hrvatski narodni odbor i izdaje novine *Hrvatska država*. Sudjeluje na Svehrvatskom kongresu u New Yorku 1962. iz kojeg je proizašlo Hrvatsko narodno vijeće.

³³ Branimir JELIĆ, "Memorandum Hrvatskog narodnog odbora u Muenchenu", HR 2/1952., 159.-165.

³⁴ Dragutin Kamber (Ruda, Sinj 1901. - Toronto, 1969.), svećenik, zaređen za svećenika vrhbosanske nadbiskupije 1925. Boravio u Zavodu Sv. Jeronima u Rimu gdje proučava islam i pravoslavlje i doktorira 1931. Za vrijeme NDH vojni vikar u Bosni i Hercegovini, zatim pročelnik duhovnika Hrvatskih oružanih snaga od 1944.; 1945. se povlači s hrvatskom vojskom u Austriju, kasnije u Italiju, Španjolsku, Argentinu, od 1951. je u SAD-u, a od 1961. u Kanadi. Svojim priložima surađivao u mnogim emigrantskim publikacijama sve do svoje smrti.

³⁵ Dragutin KAMBER, "Naša neposredna stvarnost", HR 2/1951., 123.-128.

³⁶ ISTI, 127.

³⁷ Jure PETRIČEVIĆ, "Hrvati i Jugoslavija. Osvrt na politiku Vladka Mačeka", HR 3/1956., 224.

³⁸ ISTI, "Trideset-godišnja bilanca nove Jugoslavije", HR 2/1975., 179.-188.

nadalje pa tako kaže da je 500.000 ljudi bilo u zbjegu na Bleiburgu, od toga je 200.000 izručenih partizanima i poubijanih, a za ostale navodi da su izbjegli 1945. u inozemstvo. U članku "Tito i srpski generali slave masovno klanje Hrvata 1945. Suprotnosti između prosovjetskih i 'nesvrstanih' snaga u vodstvu Jugoslavije",³⁹ također iz 1975., kaže da su "osvetu masovnim ubijanjem nekoliko stotina tisuća Hrvata osobno provodili srpski i crnogorski generali uz izričito odobrenje i naknadnu pohvalu Tita...".⁴⁰ Dakle, jasno vidimo da čak i isti autor daje različite podatke o broju žrtava – dok 1956. Petričević govori o 150.000, taj je broj do 1975. narastao najprije za 50.000, a zatim i do "nekoliko stotina tisuća"! Autor dalje navodi dijelove članaka iz *Vjesnika* u kojima se, prema Kostu Nađu, u Sloveniji tada nalazilo 130.000 "ustaško-domobranskih snaga" s čim se autor ne slaže jer kaže da i hrvatska i britanska vrela spominju 200.000 hrvatskih vojnika. Šteta je što autor nije naveo na koja to točno vrela misli.

I Petar Bareza, uz analizu cjelokupnih događaja spominje broj žrtava i to "nekoliko stotina tisuća Hrvata koji odlaze u emigraciju i više desetaka tisuća pobijenih".⁴¹ Ovdje je broj emigranata sasvim sigurno pretjeran dok je broj ubijenih upitan.

Svi su autori izražavali žaljenje zbog te hrvatske tragedije, a često je i uspo-ređivali s gubitkom na Krbavskom polju davne 1493. Mnogi su tražili objektivnu procjenu Bleiburga. Među njima je i Ivo Korsky,⁴² no zbunjuje njegovo stajalište kojim pokazuje kako ne smatra toliko bitnim broj ubijenih, što izražava u svom članku "Bleiburg"⁴³: "...već dvadeset godina piše se u emigrantskom tisku – a šapće u Domovini o broju ubijenih, kao da je važno da li je tamo ubijeno trideset ili tri stotine tisuća Hrvata..."⁴⁴ Krivce za tragediju smatra isključivo partizane – Srbe nacionaliste s imperijalističkim težnjama koji, prema autoru, žele biološki istrijebiti Hrvate.

Hrvatska revija je često o Bleiburgu pisala s tugom i sjećanjem na tolike besmislene žrtve perom svog urednika Vinka Nikolića. Odavanje počasti mrtvima, nastojanje razumijevanja uzroka kraja države i postupka tadašnjeg političkog i vojnog vodstva, no bez rasprave o broju žrtava – sadrži Nikolićev članak "Requiem svima palima za Hrvatsku. Prigodom četvrt sto-

³⁹ ISTI, "Tito i srpski generali slave masovno klanje Hrvata 1945. Suprotnosti između prosovjetskih i 'nesvrstanih' snaga u vodstvu Jugoslavije", HR 3/1975., 435.- 449.

⁴⁰ ISTI, 435.

⁴¹ Petar BAREZA, "Bleiburška katastrofa", HR 1/1960., 31.- 43.

⁴² Ivo Korsky (Osijek, 1918-), pravnik i političar; školovao se u Osijeku i Zagrebu gdje je i promoviran u doktora prava 1940., pripadnik Ustaškog pokreta od 1935., satnik Ustaške vojnice, politički djelatnik, od 1945. u emigraciji, od 1947. u Argentini, član od 1968. i predsjednik Hrvatske republikanske stranke, sudjeluje u radu Hrvatskog narodnog vijeća; pisac velikog broja članaka, eseja i rasprava političkog značaja.

⁴³ Ivo KORSKY, "Bleiburg", HR 1-2/1965., 1.-7.

⁴⁴ ISTI, 1.

⁴⁵ Vinko NIKOLIĆ, "Requiem svima palima za Hrvatsku." Prigodom četvrt stoljeća Bleiburške tragedije", HR 1/1970., 3.-8.

ljeća Bleiburške tragedije".⁴⁵ "U času nesretnog 'oslobođenja' Hrvatske godine 1945. na najokrutniji je način izgubilo živote preko sto tisuća Hrvata",⁴⁶ piše Nikolić, no misli li samo na pale kod Bleiburškog polja i na marševima smrti ili i na one koji su ostali u svojim kućama i bili poubijani u partizanskoj odmazdi?

Osim rasprava esejističkog karaktera o kraju NDH, *Hrvatska revija* donosi i svjedočanstva preživjelih s Bleiburga. Jure Poljičanin⁴⁷ u članku "Jedan dnevnik o Bleiburškoj tragediji 1945"⁴⁸ prenosi jedno svjedočanstvo stradalnika s Bleiburga, naknadno unovačenog u partizane (budući da je spadao u ranija godišta koja su se još mogla "preodgojiti"), tj. njegov dnevnik od 5. travnja do 1. lipnja 1945. u kojem opisuje povlačenje iz Sarajeva preko Zagreba, do Bleiburga i Maribora. Taj očevidac događaja navodi da je kraj Bleiburga bilo "250.000 vojske i 300.000 naroda"⁴⁹.

Vladimir Vid Orsag pak u svom razmatranju⁵⁰ smatra da je ubijeno 70.000 vojske i 430.000 civila. No to je još jedna neargumentirana tvrdnja. Osim toga, autor kritizira i hrvatsku emigraciju što već 34 godine u *Hrvatskoj reviji* "piše pozitivno o jednom od najtragičnijih dijelova hrvatske povijesti!"(?).⁵¹

Za procjenu broja žrtava bitno je zabilježiti podatke i jedne i druge strane – pripadnika vojske NDH u povlačenju s narodom s jedne strane te partizana s druge. Takav pokušaj prikaza cijele problematike i broja žrtava nalazimo kod nekoliko autora koje ćemo spomenuti. Prvi od njih je Srećko Karaman⁵² koji o tome piše u članku "Jugoslavenski komunisti o hrvatskoj tragediji kod Bleiburga 1945".⁵³ Autor tu reagira na pretisak članaka iz zagrebačkog lista *Vjesnik* pod naslovom "Šest dana posle rata..."⁵⁴ bivšeg Titovog komesara Milana Baste objavljenih u *Hrvatskoj reviji*⁵⁵. Milan Basta bio je Titov predstavnik na pregovorima kraj Bleiburga s Englezima i hrvatskim predstavnicima. Karaman navodi Bastin broj od 120.000 zarobljenih hrvatskih vojnika te

⁴⁶ ISTI, 4.

⁴⁷ Jure Poljičanin, pseudonim dr. Borisa-Jakova Baruna (Lusnić, 1919.), školovao se u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom, stupio u franjevački red 1937. Studirao bogosloviju na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu i na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu gdje je 1957. i doktorirao. Zaređen 1944. u Sarajevu te zatim službovao u Bosni, a kasnije u Nizozemskoj i Njemačkoj.

⁴⁸ Jure POLJIČANIN, "Jedan dnevnik o bleiburškoj tragediji", HR 3/1983., 508.-521.

⁴⁹ ISTI, 518.

⁵⁰ Vladimir Vid ORSAG, "Politička iluzija hrvatskih desničara u emigraciji", HR 1/1985., 171.-176.

⁵¹ ISTI, 176.

⁵² Srećko Karaman (Jesenice, 1909. - Buenos Aires, 1964.), pravnik, pjesnik, kulturni djelatnik; školovao se u Splitu i na Sveučilištu u Zagrebu gdje je diplomirao na Pravnom fakultetu. Za vrijeme NDH službovao u upravnoj službi u Dalmaciji. Preživio Bleiburg, od tada po izbjegličkim logorima, a od 1947. u emigraciji u Argentini. Tamo je objavljivao svoje radove u više emigrantskih časopisa.

⁵³ Srećko KARAMAN, "Jugoslavenski komunisti o hrvatskoj tragediji kod Bleiburga 1945", HR 2/1963., 253.-257.

⁵⁴ Milan BASTA, *Rat posle rata. Pavelićevi generali se ne predaju*, Zagreb, 1963.

⁵⁵ Uredništvo, "Jugoslavenski komunisti o hrvatskoj tragediji kod Bleiburga 1945", HR 1-2/1961., 148.-153.

postavlja pitanje gdje se oni nalaze jer "u emigraciji se nisu pojavili, a u domovini ih nema".⁵⁶ Autor analizira i Titovu pohvalu 15. 5. 1945. jedinicama Treće armije pod zapovjedništvom Koste Nađa koje su imale veliku ulogu u tzv. završnim operacijama. U toj se pohvali navodi da je zarobljeno "preko 20.000 ustaša na području Dravograda, a zadnjih 15 dana 100.000 vojnika i oficira,"⁵⁷ dakle izvan područja Dravograda 80.000, a autor smatra da se taj broj odnosi na stradale kraj Bleiburga. Karaman uviđa i nedostatnost informacija o događajima kraj Bleiburga i nakon njega te poziva očevice da kažu što znaju kako bi se došlo do objektivne povijesne istine.

I Vinko Nikolić se u tekstu Drug Milan Basta: "Bleiburg ne postoji" – povodom 40-godišnjice Bleiburga⁵⁸ osvrće na neke od skandaloznih tvrdnji Milana Baste. On analizira Bastin intervju u beogradskom *NIN-u* 12. 5. 1985. u kojem Basta tvrdi da se Bleiburg nije dogodio te kaže da "nikakvog masovnog streljanja tu nije bilo". Basta tu iznosi i da je "u borbama tih posljednjih dana poginulo oko 5000 Pavelićevih vojnika, a oko tri hiljade se probilo. To je svega nekoliko procenata njegove grupacije od oko 120 hiljada ljudi. Ostali su se predali. Devedeset posto tih zarobljenika ubrzo je pušteno kućama"...to oko granice bilo je oko deset hiljada civila; njih nismo ni zarobljavali."⁵⁹ Nikolić ovdje vrlo oštro napada Bastu za tako bezobzirno negiranje tolikih tisuća mrtvih koji se nikad nisu vratili.

S verzijom događaja Milovana Đilasa pozabavio se Mladen Žigrović⁶⁰ u članku "Prvi traci istine o apokaliptičnoj 1945"⁶¹ – on se poziva na intervju s Milovanom Đilasom u britanskom listu *Encounter*. Budući da je u vrijeme Bleiburga Đilas bio u samom političkom vrhu i jedan od najbližih Titovih suradnika, autor je posegao za njegovim riječima. Đilas tako izjavljuje da se "broj žrtava tog genocida penje do kojih 20-30.000".⁶² Autor spominje i analize balkanologa Davida Floyda koji navodi 120.000 zarobljenika (Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca i Srba). Žigrović, se, međutim, ne slaže s njihovim procjenama i smatra da je "činjenica da je samo na Bleiburgu zaglavilo oko 100.000 Hrvata, mahom vojnika i časnika. Drugih je 100.000 Hrvata – ako ne i više – također vojnika, časnika i civila, bilo potučeno po šumama, koncentracijskim logorima i u marševima smrti..."⁶³ Autor, međutim, ne daje nikakve argumente za svoje teze.

⁵⁶ Srećko KARAMAN, "Jugoslavenski komunisti o hrvatskoj tragediji kod Bleiburga 1945", HR 2/1963., 257.

⁵⁷ ISTI, 256.

⁵⁸ Vinko NIKOLIĆ, "Drug Milan Basta: 'Bleiburg ne postoji' – povodom 40-godišnjice Bleiburga", HR 3/1985., 556.-557.

⁵⁹ ISTI, 556.

⁶⁰ Mladen Žigrović (Zagreb, 1917. - Beckenham, 1986.), povjesničar, doktor filozofije, pisac, publicist; školovao se u Požegi i Zagrebu gdje je studirao povijest umjetnosti, talijanski i njemački jezik. Emigrant od 1945. u Italiji, Španjolskoj, Venezueli, Engleskoj. U Rimu 1954. stekao doktorat filozofije. U emigraciji surađuje u *Slobodnoj Riječi* i u *Hrvatskoj reviji*.

⁶¹ Mladen ŽIGROVIĆ, "Prvi traci istine o apokaliptičnoj 1945.", HR 1/1980., 146.-147.

⁶² ISTI, 146.

⁶³ ISTI, 146.

U jednom drugom pogledu na Đilasovu i Titovu ulogu u događajima u svibnju 1945., Mladen Giunio Zorkin se u članku "Đilasova 'Vlast' – ispovijed jednog hrišćanina?"⁶⁴ osvrće na knjigu M. Đilasa i dosta opširno analizira događaje opisane u knjizi. Vezano uz Bleiburg navodi kako Đilas izbjegava govoriti o partizanskim pokoljima, no ipak otkriva da se Titu u Ljubljani "omaklo" te je priznao da su "pobijene kontrarevolucionarne skupine"... i da su "tada ta streljanja manje skrivana jer su bila "prirodnija" i "logičnija"⁶⁵. Osim Đilasove knjige autor analizira i intervju izvjesnog novinara Urbana s Đilasom na temu poslijeratnih pokolja te ga citira: "Djilas who was aware of only 20.000-40.000 victims, admits that it was foolish for the British to return all those peasants along with Ustashi, Cetniks, Croatian and Slovenian home guards, and others, just as it was wrong for the partizans to shoot them all."⁶⁶

Bruno Bušić⁶⁷ je jedan od onih koji se znanstveno bavio problemom žrtava rata i nastoji doći do relevantne brojke služeći se već postojećim rezultatima. U članku "Žrtve rata"⁶⁸ Bušić navodi rezultate dotadašnjih istraživanja te zagovara brojku od oko 1 milijun stradalih na području čitave Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu (prema podacima Ive Laha). Bušić kaže i kako je Hrvatska imala i najveće neposredne ratne gubitke te navodi podatke Zavoda za statistiku SR Hrvatske u Zagrebu o žrtvama rata. No, problem je u tome što se tamo navode samo žrtve stradale od "okupatorskih i kvislinških postrojbi"⁶⁹ (sve skupa 185.327), ali ne i one stradale od partizanskih postrojbi.

Dakako, na Bušićev članak uslijedila je reakcija i to fra Bonifacija Perovića⁷⁰ koji pokušava izračunati broj žrtava i gubitak Hrvatske u stanovništvu, no polazi od pogrešne pretpostavke od 1.700.000 žrtava na području Jugoslavije⁷¹ te

⁶⁴ Mladen Giunio ZORKIN, "Đilasova 'Vlast' – ispovijed jednog hrišćanina?", HR 4/1984., 725.-730.

⁶⁵ ISTI, 730.

⁶⁶ ISTI, 730.

⁶⁷ Bruno Bušić (Vinjani Donji, 1939. - Pariz, 1978.), novinar, pisac, politički djelatnik; školovao se u Imotskom, već u srednjoj školi zatvaran, 1964. diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, 1965., zapošljava se u Institutu za povijest radničkog pokreta pod vodstvom F. Tuđmana, ponovno je zatvaran i osuđivan; postaje urednik *Hrvatskog Književnog Lista* gdje objavljuje svoj rad "Žrtve rata". Nakon studija u Parizu piše u *Hrvatskom tjedniku*, no nakon Karađorđeva 1971. godine ponovno je u zatvoru u Staroj Gradiški. Uskoro odlazi u emigraciju gdje surađuje u radu HNV. Godine 1978. pokreće *Hrvatski List*. Ubijen po nalogu jugoslavenske Službe državne sigurnosti 16. 10. 1978. u Parizu. Za ubojstvo optužen Vinko Sindičić.

⁶⁸ Bruno BUŠIĆ, "Žrtve rata", HR 4/1969., 491.- 496.

⁶⁹ ISTI, 494.

⁷⁰ Fra Bonifacije Perović (Zadar, 1900. - Bologna, 1979.), svećenik, profesor, kulturni i društveni djelatnik, pisac i publicist; školuje se kod franjevacu u Zadru, za svećenika posvećen 1928., studira u Njemačkoj i Parizu, a poslije radi kao profesor. Godine 1936. na poziv nadbiskupa Stepinca dolazi u Zagreb gdje preuzima vodstvo *Domagoja*. Od 1945. u emigraciji u Rimu, od 1947. u Buenos Airesu, od 1968. u Europi, osnivač Hrvatskog društva Uzajamne pomoći. Puno je surađivao u raznim publikacijama.

⁷¹ Prema izvješću Reparacione komisije vlade FNRJ od 13. 12. 1945. Međusavezničkoj konferenciji za reparaciju u Parizu prijavljen je broj od 1.706.000 žrtava.

dolazi do brojke od pola milijuna Hrvata ubijenih od komunista. Fra Bonifacije se članku "Nastavak Bleiburga: raspućivanje Hrvatske"⁷² bavio žrtvama rata, ali i problemom emigriranja stanovništva što dovodi do raspućivanja Hrvatske.

I na kraju, Jere Jareb⁷³ nam nudi jedan drukčiji pristup problematici - uz svoje komentare predočava nam originalne dokumente koje prenosi iz *Vojnoistorijskog glasnika* (Beograd), glasila Vojnoistorijskog instituta, broj 1/1987., 307.- 386., rad Antuna Miletića. To su Titove naredbe o hrvatskim ratnim zarobljenicima i uništavanju hrvatskih domovinskih pobunjenika od 30. lipnja do 2. ožujka.⁷⁴ Iako se ovdje ne govori izravno o broju ubijenih, ovi nam dokumenti predočavaju postupanje sa zarobljenicima, kao i njihov broj:

- "naređenje da se kod svake Armije ustanovi Odsjek za ratne zarobljenike" (30. 6. 1945)
- naređenje od 6. 7. 1945. "da se svi kvislinški i kolaboracionistički oficiri, podoficiri i vojni službenici koji se do polovine januara 1945. nisu prijavili da se odmah logorišu"
- naređenje Tita od 17. 7. 1945. "da se izvrši čišćenje teritorije od ostatka razbijenih četničko-ustaških bandi sa uputstvom kako to izvršiti"
- objašnjenje od 19. 7. 1945. kako postupati s repatricima – zarobljenicima u pogledu pozivanja u JA (ne pozivati ih do daljnega)
- "naredba od 2. marta 1946. da se otpuste iz logora lica koja su bila u kvislinškim i kolaboracionističkim formacijama" (osim onih protiv kojih je pokrenut krivični postupak)
- "naređenje od 8. septembra 1945. da se rasformiraju radni bataljoni formirani od domobrana i belogardejaca".⁷⁵

Autor nam daje podatke i o statusu i sudbini zarobljenika pa navodi da je krajem 1945. bilo 114.000 ratnih zarobljenika Jugoslavena, od toga amnestirano 113.252, a na sud upućenih 1.534, do 18. siječnja 1949. Dalje se navodi da je do kraja 1946. bilo repatriirano 287.377 jugoslavenskih državljana (184.268 civila, 91.252 vojnika, 11.156 časnika i dočasnika), do kraja 1945. 267.406, a tijekom 1946. godine 19.971.

Osim opsežnijih tekstova vezanih uz Bleiburg u *Hrvatskoj reviji* se ta tema spominje i u drugim formama. Na primjer u rubrici "Nove knjige i časopisi" često nalazimo predstavljanja i recenzije vrijednih knjiga vezanih uz tematiku Bleiburga. I iz tih se napisa mogu iščitati zanimljiva mišljenja i sukobi mišljenja, kao i dobiti novi podaci.

⁷² Bonifacije PEROVIĆ, "Nastavak Bleiburga: raspućivanje Hrvatske", HR 1/1970., 54.-71.

⁷³ Jere Jareb (Šepurine, 1922.), povjesničar; školovao se u Šibeniku i Zagrebu – Pravni fakultet. Od 1945. u emigraciji u Austriji i SAD-u gdje studira povijest i stječe titulu doktora znanosti. Predaje na sveučilištima, a jedan je od osnivača Hrvatske akademije Amerike u New Yorku 1953. a od 1982. do 1988. i njezin predsjednik. Objavio je više radova.

⁷⁴ Jere JAREB, "Titove naredbe o hrvatskim ratnim zarobljenicima i uništavanju hrvatskih domovinskih pobunjenika od 30. lipnja do 2. ožujka", HR 3/1989., 609.-618.

⁷⁵ ISTI, 609.-618.

Jedna od prvih je knjiga fra Otona Knezovića "Pokolj hrvatske vojske 1945. (Dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima)"⁷⁶ Chicago 1960. Recenzent je u čudu jer pisac povlačenje opisuje kao "trijumf" i kao da se ide na "veselu svadbdu".⁷⁷

Slijede prikazi triju knjiga koje daje Dragutin Kamber u tekstu "Tri knjige o jugo-komunističkim pokoljima g. 1945."⁷⁸ To su sljedeće knjige: prva je "Vetrinjska tragedija", izdanje slovenskog lista u Clevelandu *Ameriška domovina* koja se bavi izručenjem Slovenaca iz logora u Vitkringu partizanima. Ti su Slovenci bili ubijeni, većinom kraj Kočevja, a spominje se i 4000 Hrvata izručenih iz tog logora. I u drugoj prikazanoj knjizi spominje se sudbina jedne grupe Hrvata – u knjizi Borivoja M. Karapandžića *Kočevje, Titov najkrvaviji zločin*, Cleveland, Ohio, SAD, 1959. u kojoj se, osim opisa pokolja četnika predanih iz Vitkringa Titu, usput spominje i 2500 hrvatskih domobrana koji su tamo pobijeni.

Franjo Nevistić⁷⁹ nam u prikazu knjige "Vae victis. 'Hrvatska država' u jednoj knjizi na njemačkom jeziku"⁸⁰ (ne navodi autora knjige) prikazuje sadržaj knjige i događaje oko osnutka Ustaškog pokreta pa do kraja rata. Autori knjige, kaže Nevistić, navode kako se "nakon svega što se dogodilo, moralo s tim računati da neće izostati partizanska osveta..."⁸¹; kaže da su Englezi izručili preko 100.000 hrvatskih vojnika i Ustaške vojnice, a da je "odmah pobijeno 10.000 ljudi, posebno ustaša i najveći dio aktivnih domobranskih časnika"⁸²... Uslijedila su masovna smaknuća i "u drugim dijelovima zemlje"⁸³.

Nalazimo i prikaz poznate knjige urednika *Hrvatske revije* Vinka Nikolića "Bleiburška tragedija hrvatskog naroda" koji je priredila Ivona Dončević⁸⁴

⁷⁶ Oton KNEZOVIĆ, "Pokolj hrvatske vojske 1945. (Dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima)", HR 2-3/1960., 251.-252.

⁷⁷ ISTI, 252.

⁷⁸ Dragutin KAMBER, "Tri knjige o jugo-komunističkim pokoljima g. 1945.", HR 1-2/1961., 153.-155.

⁷⁹ Franjo Nevistić (Šujica, 1913. – Buenos Aires, 1984.), stječe doktorat prava na Sveučilištu u Zagrebu, sudjeluje u političkom životu; za vrijeme NDH je tajnik u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, te u Rimu studira pravo, a kasnije i u Beču. Krajem 1944. postaje stožernikom Sveučilišnog stožera, a od siječnja 1945. glavni ravnatelj i urednik tjednika *Spremnost*. U svibnju 1945. napušta domovinu i 1947. dolazi u Argentinu gdje s V. Nikolićem uređuje *Hrvatsku reviju*. Od 1953. uvodničar je tjednika *Danica*. Od 1968. do 1984. urednik je časopisa *Studia Croatica* i predsjednik Hrvatskog latinsko-američkog instituta i član i tajnik Hrvatsko-argentinskog kulturnog kluba.

⁸⁰ Franjo NEVISTIĆ, "Vae victis. 'Hrvatska država' u jednoj knjizi na njemačkom jeziku", HR 4/1965., 351-372

⁸¹ ISTI, 368.

⁸² ISTI, 369.

⁸³ ISTI, 369.

⁸⁴ Ivona Dončević (Zagreb, 1917.), novinarka i publicistkinja; studirala pravo, diplomirala socijalne znanosti i novinarstvo u Parizu; sudjeluje u hrvatskim državotvornim organizacijama, a u svibnju 1945. napušta domovinu; 1947. dolazi u Argentinu, a 1966. u SR Njemačku gdje radi u Hrvatskom karitasu i surađuje u raznim novinama i časopisima. Od 1985. vodi Informativni ured HNV-a u Bonnu.

koja komentira broj stradalih: "strijeljeno, poklano i poubijano je u tim svi-banjskim danima 1945. blizu 300.000 Hrvata: razoružanih vojnika i časnika, ranjenika, žena i djece..."⁸⁵ Autorica se poziva i na Bušićeva istraživanja te navodi: "Računa se da je tada izručeno oko 300.000 ljudi, što vojske, što civilnog pučanstva. Točni broj neće se nikada moći ustanoviti jer jugoslavenski vlastodršci nikakovih istraga u tom smislu nisu dozvolili..."; "...kad su se u Jugoslaviji 1950. službeno popisivale žrtve rata, bilo je strogo zabranjeno u te popise unijeti pale na 'neprijateljskoj strani' (B. Bušić: Žrtve rata, "Kroatische Berichte", br. 2 i 3/1977.)..."⁸⁶

Jedna od najpoznatijih knjiga koja se bavi događajima u svibnju 1945. u tadašnjoj Britanskoj okupacijskoj zoni u Austriji, djelo Nikolaja Tolstoya koju recenzent naziva "Knjiga Nikolaja Tolstoja o Macmillanu i pokoljima"⁸⁷ prikazana je perom Mladena Rojnice na stranicama *Hrvatske revije*.⁸⁸ Tada je ondašnjim saveznicima, partizanima i sovjetskoj vojsci, bespravno predan golem broj kozačkih, hrvatskih, slovenskih i srpskih ratnih zarobljenika i civila što je završilo njihovim pokoljem. Tolstoy je to nazvao izravnim kršenjem Ženevske konvencije i ratnog prava, a opisao kao rezultat urote među visokim britanskim časnicima i vladinim službenicima. Izravno je optužio bivšeg brigadira Tobyja Lowa, kasnije lorda Aldingtona, a napose ministra zaduženog za područje Sredozemlja, Harolda Macmillana, za ratni zločin. Sam Nikolaj Tolstoy je zbog te knjige trpio posljedice – optužen je za klevetu te je u sudskom procesu osuđen na globu od milijun i pol funti, a knjiga je u cijeloj Velikoj Britaniji zabranjena i povučena iz prodaje. Rojnica nam pruža dosta detaljnu analizu knjige, te navodi i broj od 200.000 izručenih Hrvata koji su "bili umoreni na divljački način dok su stupali u Titovim marševima smrti",⁸⁹ te smatra da je to bilo po uputama i pod nadzorom NKVD-ovaca.

Zaključak

Hrvatska revija je u četrdeset godišta njezina izlaženja (1951. - 1990.) koja su bila izvor za ovo istraživanje, dosta pisala na temu Bleiburga i bleiburških žrtava te žrtava "križnih puteva" i logora. Jasno se vidi da je to pitanje bilo jedno od gorućih i uvijek aktualnih sve te godine i da su se autori nastojali uhvatiti u koštac s mnogim prazninama. Najviše ih je mučilo pitanje odgovornosti – tko je kriv za takvu katastrofu – Tito i partizani, saveznici, cjelokupna hrvatska politika u tom razdoblju ili političko i vojno vodstvo NDH? Što se moglo učiniti da se spriječi, a što se nije učinilo? Tražili su i da preživjeli sudionici tih događaja koji su bili bliže vlasti iznesu svoja iskustva i spoznaje i objasne

⁸⁵ Ivona DONČEVIĆ, "Bleiburška tragedija hrvatskog naroda", recenzija, HR 2/1977., 255.

⁸⁶ ISTI, 253.

⁸⁷ Nikolai TOLSTOY, *The minister and the massacres*, London, 1986.; *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski rog 1945.*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991.

⁸⁸ Mladen ROJNICA, "Knjiga Nikolaja Tolstoja o Macmillanu i pokoljima", HR 3/1987., 587.-589.

⁸⁹ ISTI, 589.

hrvatskom narodu što se to dogodilo. Koliko je ljudi stradalo na Bleiburgu? Na to su pitanje suradnici *Hrvatske revije* davali vrlo različite odgovore, većinom svoje procjene pa se broj kreće od 50.000 pa do nekoliko stotina tisuća! Ipak, moramo napomenuti da većina tekstova o Bleiburgu u *Hrvatskoj reviji* nije potekla iz ruke znanstvenika, već su to više impresije, doživljaji i sjećanja s jakim osobnim pečatom autora. To nam dokazuju i vrlo različite forme pisanja – od poezije do eseja. Izvan svake je sumnje da su autori nastojali dati što objektivniji i točniji prikaz događaja, no postavlja se pitanje koliko su u tome uistinu uspjeli. Sasvim je sigurno da su dali jedan široki pregled na te problematike. *Hrvatska revija* jasno ocrtava i njihova međusobna razilaženja u stajalištima te neslaganje kako u broju žrtava tako i po pitanju odgovornosti. Sve nam to pokazuje kako ova tema zaslužuje jednu dublju, objektivnu analizu.

SUMMARY

THE VICTIMS OF BLEIBURG IN PAGES OF THE JOURNAL *HRVATSKA REVIIJA* (CROATIAN REVIEW)

In this article, based exclusively on writings in the emigrant journal *Hrvatska revija* in the time period from 1951 to 1990, the author tries to present how this journal handled the problem of the victims of Bleiburg. There are two main problems regarding these victims which this article focuses on: the question of responsibility and the question of the presumed number of victims. No specific answer for either of these is given in the journal. *Hrvatska revija* gives various versions from various authors from different backgrounds who often disagree on the main issues. In this manner, responsibility for the slaughter of soldiers of the Independent State of Croatia's army and its civilians is shifted from the government of this State to Tito's partisans and the English, or vice versa. The number of victims was never firmly established either: it varied from tens of thousands to a million.

Key words: Bleiburg events, victims of war, World War II, human losses, Croatia 1945.